

kis gömböket bocsáthatnak ki (*exoszómák*), amelyek belsejében egyes vírusgének, például onkogének, hírvivő vagy reguláló RNS-molekulák foglalhatnak helyet, majd más sejtekhez kötődve az átjutott reguláló anyagok akár a sejtek proto-onkogénjeit is befolyásolhatják. Az élőlények környezetében más élő vagy elhalt élőlényekből származó szabad DNS-, RNS-molekulák (transzpozonok, retrotranszpozonok) milliárdjai keringenek, amelyeket az élőlények felvehetnek, és ezek különféle káros hatásait a sejtekben kifejtetik.

A szerző következtetése szerint a daganatellenes kezelés is változni fog a közeljövőben, az ősi egyszéjtűekből származó RNS/DNS-komplexek aktivizálódását, hatásait kell meggátolni.

A könyv gyakorlatilag a szerkesztés lezártaig megjelent, legfontosabb nemzetközi irodalom összegyűjtött ismeretanyaga alapján a daganatok keletkezését felölelő lexikonként is tekinthető. Ugyanakkor a könyv tagolása a témában kevésbé jártas olvasó számára is segítséget nyújt a szakirodalom dzsungelében való tájékozódáshoz. A könyvet elsősorban rákkutatással foglalkozó orvosok, biológusok, klinikai onkológusok, hematológusok, viro-

lógusok, patológusok figyelmébe ajánljuk, de az orvostudomány, állatorvos-tudomány, biológia, növénytan bármely területén dolgozók is találnak hasznos adatokat. Minden orvostudományi és fentebb említett szakterületi könyvtár polcán nélkülözhetetlen alapműként kell elérhetőnek lennie.

A könyv hatalmas ismeretanyaga 646 oldalt tölt ki, amelyhez még 2361 irodalmi hivatkozás csatlakozik, így a teljes terjedelem 815 oldal. A könyv érdekessége 1. a *Függelékben* a használt szakkifejezések alapos, a területen kevésbé jártas olvasó számára is közzétételű magyarázata, valamint 2. a *Függelékben* a szövegbe illesztett, és csak rövid címmel és aláírással ellátott 76 ábra rendkívül részletes ismertetése. A könyv elején a fejezeteket, alfejezeteket felsoroló *Tartalomjegyzék*, a könyv végén pedig nagyon részletes *Névmutató* segíti a tájékozódást. (*Joseph G. Sinkovics: RNA/DNA & Cancer. Switzerland: Springer International Publishing, 2015, ismertető: www.springer.com/us/book/9783319222783*)

Ongrádi József
egyetemi docens
Nagy Károly
egyetemi tanár

Mitől lesz igaz, ami igaz?

Kocsis László könyvéről

A magyarországi analitikus filozófia alapvetően három lábán állt és áll a mai napig: nyelvfilozófia, tudományfilozófia és metafizika. Kocsis László *Az igazságalkotás metafizikája* című kötete az utóbbi területhez tartozik, így mindenképp szerves részét fogja képezni a hazai szakmának. A kötet témája azonban különlegessé is teszi Kocsis könyvét – olyan területeket érint ugyanis, amik eddig érintetlenek, és a magyarul olvasó közönség számára

elérhetetlenek voltak. Ahhoz, hogy megértsük, miről is van szó, nézzük a kiindulópontokat.

Legtöbbünk feltehetően úgy gondolja, hogy ha egy mondat igaz, akkor annak oka van; vagy az okságra való hivatkozás nélkül, pontosabban fogalmazva – van valami a világban, ami miatt igaz a mondat, ami igazá teszi a mondatot. Azt a valamit, ami igazá teszi a mondatunkat, *igazságalkotónak* (*truth-maker*) nevezik. Azt a valamit pedig, amit igazá tesz az igazságalkotó, *igazsághordozónak* (*truthbearer*) nevezik. Az általános és homályos megfogalmazás nem véletlen: a

metafizikai vizsgálódásoknak épp az a tétjük, hogy megmondják, mik lehetnek igazságalkotók és igazsághordozók. A legtöbben ezt persze nem gondolnák problémásnak: a kijelentéseink és például a kijelentéseinkből felépülő elméletek például azért igazak, mert a világban a dolgok úgy vannak, ahogy azt ezek leírják; slussz-passz. Persze általában, aki ezt mondja, az egyúttal az igazság úgynevezett korrespondencia-elméletére is támaszkodik: eszerint „az igazság nem más, mint a világgal, egészen pontosan bizonyos típusú világbeli entitásokkal, a tényekkel való korrespondencia” (40.). Mindazonáltal Kocsis többször is meggyőzően érvel amellett (40–45.), hogy az igazságalkotás és a korrespondencia-elmélet (ami az igazság elmélete) nem tartozik szükségszerűen össze.

Kocsis kötete, ahogy a címe is jelzi, az igazságalkotás metafizikai kérdéseit érinti. Olyan témákat feszeget, minthogy mik lehetnek igazsághordozók (1.2. szakasz); milyen reláció az igazságalkotás relációja (2. fejezet); mik lehetnek igazságalkotók (3. fejezet); végül pedig egy, általában véve az igazságalkotás számára felmerülő problémát tárgyal, nevezetesen a negatív egzisztenciális állítások kérdését (4. fejezet).

Korántsem egyértelmű vagy épp evidens, hogy mik lehetnek igazsághordozók, noha a legtöbb jelölt valamilyen nyelvi entitás (26–27.): mondatok, állítások (*assertions*), kijelentések (*statements*), ítéletek (*judgements*), proposíciók (*propositions*), de akár hitek (*beliefs*) is lehetnek. Ahogy arra a szerző rámutat, a legjobb jelöltek ezek közül a *proposíciók*, így a kötetben ő maga is azokat tekinti igazsághordozóknak. De mik is azok a proposíciók? A releváns szakaszokból mindössze annyit tudunk meg, hogy a proposíciók se nem fizikai, se nem mentális entitások; nem kötőd-

nek egyetlen nyelvhez, vagy elméhez sem; „az a valami, ami független a beszédaktusainktól és elmállapotainktól, és amit mindannyian *kifejezésre juttathatunk* a szavainkkal vagy *megragadhatunk* a mentális aktusaink során” (27., kiemelés tőlem). Mindazonáltal Kocsis nem köteleződik el abban a kérdésben, hogy „pontosan miféle entitások is a proposíciók” (28.), azokon leginkább az *elsőleges igazsághordozókat* érti – noha így is egy működőképes koncepciót kapunk, valójában néhány szakasszal később Kocsis (és a szakirodalom) épp azzal vádolja és utasítja el Armstrong bizonyos meglátásait, mert „nincs igazán kiforrott álláspontja a proposíciók természetével kapcsolatban” (63.).

Ezek alapján ismét némileg pontosabbak lehetünk: az igazságalkotás metafizikája azokat a kérdéseket vizsgálja, hogy a világ, illetve a világban fellelhető különféle entitások (hogy milyen entitásokról van szó, azt még nem tisztáztuk) miképp teszik igazá a proposíciókat. A proposíciók mint igazsághordozók és az igazságalkotók viszonyának általános elméletének (1.3. szakasz) kiindulópontja az úgynevezett *igazságalkotó-elv*: szükségszerűen, ha egy proposíció igaz, akkor van olyan entitás, amelynek létezése alapján a proposíció igaz (32.).

Az általános elmélet két alaptézise a következőképp hangzik: (1) Igazságalkotó általi szükségszerűsítés: ha egy entitás igazá tesz egy proposíciót, akkor az entitás létezése *szükségszerűsíti* a kérdéses proposíció igazságát. (2) Igazságalkotó maximalizmus: *minden* igaz proposíciónak van (legalább egy) igazságalkotója. Az első tétel kibontásából (2.2. szakasz) megtudjuk, hogy az igazságalkotás relációja nem oksági és nem is logikai következményreláció, sokkal inkább talán kategóriákon átívelő (nyelvi és nem nyelvi entitások közt

fennálló) *metafizikai* reláció. Hogy pontosan milyen, az már egy további kérdés: Kocsis áttekinti az összes releváns jelöltet, ezek a szuperveniencia, az esszenciális függés, illetve a primitívizmus, és az utóbbi kettőről mondja azt, hogy azok képesek megőrizni az igazságalkotásra vonatkozó meggyőződéseinket: egyrészt, hogy az aszimmetrikus, azaz az igazságtévők teszik igazzá a proposíciókat és nem fordítva; másrészt, hogy egy ontológiai függési koncepcióról van szó: az igazsághordozók igazsága függ az igazságalkotók létezésétől.

Noha leginkább csak átfogó képet kapunk a különböző alternatívákról és azok gyengeségeiről/erőségeiről, Kocsis továbbmegy a 3. fejezetben az igazságalkotók természetének vizsgálatára. Itt is több alternatíva merül fel: az igazságalkotók szerepére olyan jelölteket találunk, mint a *tények* (vagy *körülmények*), *partikuláris dolgok* és *trópusok* (vagy *módszerek*). Akármelyik kategória mellett is tesszük le a voksunkat, mutat rá Kocsis, az eredeti téziseket a szükségszerűsítésről és a maximalizmusról feltehetően módosítanunk, és legtöbb esetben korlátoznunk kell. Mindazonáltal Kocsis úgy véli, hogy „a tények a legjobb jelöltek arra, hogy igazságalkotók legyenek” (119.). A kérdés azért is külön érdekes, mert, ahogy arra a szerző rámutat (87–93.), az igazságalkotás koncepciója a klasszikus quine-i ontológiai elköteleződés koncepció egy releváns alternatíváját kívánja. Ennél fogva az igazságalkotó-elmélet működéséhez szükséges entitások mellett elköteleződésünk a világ alapvető bútorzatát jelentő ontológiánk megadását is jelentheti.

Miután az első három fejezetben tisztázta az igazságalkotás általános elveit, illetve a konkrét kérdések kapcsán az általános elvek módosításait, Kocsis a végső fejezetben rátér a negatív egzisztenciális állítások kérdésére.

Noha filozófiai szempontból korántsem egyértelmű, intuitíve mégis világosnak tűnik, hogy mi teszi igazzá azt az állítást, hogy „Az előttem álló asztalon lévő alma piros,” addig már intuitíve sem teljesen világos, hogy a világ milyen módon teszi igazzá azt, hogy „Nincsenek unikornisok,” vagy, hogy a világban *mi teszi igazzá* azt, hogy „Nincsenek unikornisok.”

Bertrand Russell szerint egész egyszerűen léteznek *negatív tények*, és ezek teszik igazzá a negatív állításokat (123–127.), ám Kocsis úgy véli, hogy Russell elmélete problémás, és kétes filozófiai előfeltevésekre épít, így nem kellene elfogadnunk. David Lewis szerint, ahogy vannak igazságalkotók, úgy vannak *hamisságalkotók* is (127–130.): „Egy proposíció nemcsak annak köszönhetően igaz, mert létezik valami, ami igazzá teszi, hanem mert nem létezik semmi, ami hamissá tenné. [...] Nem a hiány létezik, hanem a létező hiányzik” (128.). Mindazonáltal Lewis megoldása a hírhedt lehetségesvilág-realizmus elfogadásával jár együtt (miszerint számos konkrét tér-időbeli lehetséges világ létezik), ami pedig csupán nagyon kevesek számára elfogadható következmény. Végezetül David Armstrong úgy véli, hogy bizonyos *totalitás körülmények* (*totality states-of-affairs*) mellett kellene elkötelezödnünk, amelyeknek az összetevői elsőrendű körülmények, azonban a körülményeknek az ilyen jellegű összefonódása korántsem problémamentes.

Végül arra jut Kocsis, hogy ismét módosítanunk és korlátoznunk kellene az igazságalkotás maximalizmusának elvét: „[...] kénytelen-kelletlen, de elismerjük, hogy vannak bizonyos igazságok, nevezetesen a negatív egzisztenciális igazságok, amelyeknek nem tudunk megnyugtató módon igazságalkotót

biztosítani, vagyis nincs olyan entitás, amelynek létezése elégséges ahhoz, hogy igazzá tegye azokat az igazságokat, amelyek valami nem-létezésével kapcsolatosak” (138.). Azonban a szerző ezt követően felvázol egy érvet azoktól, akik nem akarják az újabb korlátozást. Szerintük, ha csak a pozitív állítások kapcsán találunk igazságalkotókat, a negatív állítások esetében nem, „akkor miért gondoljuk, hogy van egyáltalán bármelyiknek is” (139.).

Kocsis azonban nem találja meggyőzőnek az érvelést – abban igaza van, hogy abból, hogy bizonyos igazságok esetén kétséges, hogy lennének igazságalkotók, *nem következik*, hogy egyetlen igazságnak sincs igazságalkotója. Azonban az ellenvetést finomíthatjuk azzal, ha azt mondjuk, <abból, ha lehetséges, hogy bizonyos igazságoknak nincs igazságalkotója, *lehetséges az is*, hogy egyetlen igazságalkotónak sincs igazságalkotója. Egyáltalán miért gondoljuk azt, hogy az igazságalkotás egy megfelelő elmélet, ha nem épp a szisztematikussága miatt? Ha egy helyen nem működik, mi garantálja, hogy máshol igen?> Persze ez az észrevétel meglehetősen általános. Azonban ez leginkább csak azért baj, mert az ilyen jellegű általános megfontolások hiányoznak a könyvből – egészen pontosan egy olyan fejezet hiányzik a könyvből, ahol Kocsis részletesen beszámol arról, hogy mit ért metafizika alatt, mit tekint a metafizika adekvát módszerének, és mi a viszony a metafizika és a hétköznapi, intuitív meggyőződéseink közt (vagyis egy kis *metametafizika* jól jött volna). Mínderre azért van szükség, mert Kocsis számos esetben épp az intuíciónkra hivatkozva lép túl bizonyos elképzeléseken (mert egy metafizikai elmélet nem tudja megőrizni a hétköznapi vélekedéseinket), vagy épp, mert bizonyos entitásokat „kétes ontológiai státu-

szúnak” bélyegez (135.). Vagyis, a kérdés arra vonatkozik, hogy a metafizika a világ (elme- és nyelvfüggetlen) fundamentális struktúráját írja-e le, a legjobb és leghasznosabb fogalmi sémánkat adja meg, esetleg a dolgok lényegét? Kocsis könyve túlságosan is fontos a kortárs vitákban ahhoz, hogy ne számoljon ezekkel az általános és örök érvényű kérdésekkel.

Noha a kötet stílusa is inkább a pozitívumok közé tartozik, hiszen nincsenek felesleges kitérők, elnyúló lábjegyzetek, a felépítése tökéletesen strukturált, valójában könnyen okozhat egy kis fejfájást is: a könyv rendkívül tömör, érződik rajta, hogy minden bekezdésbe hatalmas tudásanyagot szorított bele Kocsis. Miközben igyekszik a lehető legtöbb fogalmat elmagyarázni (bevezetve természetesen mindegyik be van), ő maga is jelzi, hogy az olvasó jobban jár, ha támaszkodik a már megjelent hazai tankönyvekre. Ebből a szempontból a kötet jól tud kapcsolatot teremteni (tartalmi szinten is) a már fellelhető magyar nyelvű szakirodalommal. Mindazonáltal sok esetben a magyarázatok inkább tűnnek redundánsnak, mintsem megvilágító erejű átfogalmazásnak – elvarratlan szálak természetesen nem maradnak.

A könyvnek azonban számos előnye is van. Külön említést érdemelnek a fejezetek végén szereplő összefoglalások, az ontológiai elköteleződés quine-i kritériuma és az igazságalkotás különbségéről szóló részek, az igazságalkotás és az igazságelmélet, illetve az igazságalkotás aszimmetrikus és a korrespondencia szimmetrikus elképzelésének elkülönítése. A szerző keze nyomát viselő Név- és Tárgymutató kimondottan ritkaságnak számít, és hatalmas segítséget nyújt a sűrű szövegben fellelhető egyes pontok visszakereséséhez.

Kocsis László *Az igazságalkotás metafizikája* című könyve tehát egy fontos és elsőrendű

munka, a nemzetközi szakirodalmat épp lázban tartó kérdések kiváló feldolgozása és átadása. A könyv azonban pontosan az, amit ígér: az igazságalkotás *metafizikája*, így az olvasó jobb, ha felkészül, hiszen a szövevényes úton két kézzel kell kapaszkodnia Kocsis

mankóiba, azonban a könyv megéri a fáradságot. (Kocsis László: *Az igazságalkotás metafizikája*. Budapest: L'Harmattan, 2016, 149 p.)

Tuboly Ádám Tamás

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Filozófiai Intézet

A vallások, az állam és a szólás szabadsága

Műfaját tekintve azt lehet mondani, hogy a szerző korábbi tanulmányaira épülő, tematikus szakkönyvet tarthatunk a kezünkben. Koltay András korrekt módon hivatkozik is az egyébként jelentősen átírt és kiegészített korábbi írásaira.

Képes beszéddel elve a könyv olyan, mint egy nagy amerikai legfelső bírósági, strasbourggi vagy éppen alkotmánybírósági határozat, amit a szerző jegyez, tele párhuzamos indoklással, különvéleménnyel. Egyik legnagyobb érdemének éppen ezt tartom: miközben határozott értékvalasztása van, nyitott más vélemények felé is, mindvégig az érvek és az ellenérvek mentén hajózik. A tolerancia könyve, amely azonos mércével kívánja mérni a vallásokat, az iszlámmal szemben megnyilvánuló korunkbeli jogos vagy jogtalan ellenérzések dacára is.

Jól szerkesztett kötet, amely a bevezetőt követően három nagy részből és összesen harminchárom alfejezetből áll, az egyes részek dualista szerkezetűek, és minden részt a szerző szuverén következtetései zárnak.

Teljességre törekvő kötet, amely a választott téma szempontjából releváns, szinte valamennyi jogesetet tartalmazva áttekintést ad az amerikai, az európai és a magyar szabályozásról, továbbá a bírósági gyakorlatról.

Terjedelmét tekintve tekintélyes kötet, amely a válogatott bibliográfiával és a 804

lábjegyzettel együtt 438 oldalon át tárgyalja mondanivalóját.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a könyv sokkal többről szól, mint amire címéből és alcímeiből következtetni lehet. Olvasatomban a könyv a legfontosabb demokrácia-kritériumokat teszi mérlegre. A sokféle demokrácia-fogalom közül most csak Walter Lippman *A közjó filozófiája* című könyvében (Lippman, 1993, 5.) megfogalmazott kritériumokat idézném: „Szólás- és vallásszabadság, valamint mentesség a félelemtől és nélkülözéstől”. Enélkül és hozzátennem a hatalom-megosztás teóriáját, nincs alkotmányos demokrácia.

Zárszában a szerző is beismerő vallomást tesz, többről van itt szó, mint a konkrét jogesetek eldöntése. A bajor vagy az olasz fészület ügy, az amerikai járszol ügy vagy a kőbe véssett tízparancsolat, az imaórák, a vallásoktatás, a fejkendők viselése mögött az euroatlanti civilizáció, legelőbb az öreg és betegeskedő kontinens múltjáról, jelenéről és jövőjéről, az itt élő emberek együttélését meghatározó elvekről szól a történet.

Érzékeny kérdések sokaságát teszi fel a szerző és egyik sem költői kérdés, a könyv keresi a válaszokat, a megoldást, az egyensúlyt. Higgadt, nyugodt hangon, bölcsen és kiérlelten ír. A két magas rangú, magas védelmi szintű, nagy tradíciókkal rendelkező alapjog keresztútján ez nem is olyan könnyű feladat. Jól mutatja ezt a könyv egyik legerősebb, mintegy száz oldal terjedelmű fejezete, amely

a blaszfémiairól szól. Egyet lehet érteni Koltay Andrással, aki egyaránt óv a teljes körű megengedéstől és az általános tiltástól, „de lege ferenda” a tiltás nélküli igazolható korlátozást javasolja megfontolásra.

Rendkívül gondolatgazdag könyv, e gondolatok közül két, a művön végigvonuló általánosabb kérdést emelnék ki:

Az egyik az állam szerepe • A vallásokhoz való viszony minden alkotmányos állam kulcskérdése. A történelmi modellek jól ismertek. Az állami semlegesség elvéről évszázadok óta tart a vita, pontos tartalma ma sem teljesen világos. A képzeletbeli skálán a két véglet, nevezetesen a szigorúan szétválasztó liberális doktrína és a keményen beavatkozó államegyház között mindenki, aki a témával foglalkozik, és maguk az egyes alkotmányok is elfoglalnak valamilyen közjogi pozíciót.

A könyv is ezt teszi, az együttműködő, a nem közömbös állam híve. A vallás nem magánügy, a vallásokat nem szabad kirekeszteni a közélet valamennyi területéről – vallja. Nézeteivel egyet lehet érteni, magam számára úgy szoktam sarkítani a kérdést: van-e egyáltalán keresztény állam? Válaszom: alkotmányjogi jelzős szerkezetében és ideológiai szempontból nincs, az állam világnézetileg semleges, ez a Rubikon-szabály. Ám, ha abból indulunk ki, hogy az állam célja a közjó szolgálata, akkor elvárás, hogy a keresztény értékek alapján is mérhető és értékelhető legyen az állam cselekvése. A mérőeszköz, a keresztény értékek jogi normativitása, kétségtelen, hogy nagy kérdés. Az Alaptörvény preambulumban mindez erősödött.

Még egy, talán kritikai széljegyzet engedjék meg az állammal kapcsolatban: beszélhetünk-e az állam szólásszabadságáról? A beszélő állam amerikai teóriáját a szerző is idézőjelbe teszi, de a könyv címe bizonyos érte-

lemben félreérthető. Nehezen tudnám a számra venni, hogy az állam szabad, nem állítja ezt persze a könyv sem. Nézetem szerint az állam nem ösellenség, szövetséges lehet, együttműködő a közjó szolgálatában. Tevéleges, objektív alapjogvédelmi szerepéről szólnék inkább, mint a szólás szabadságáról, nem honosítanám meg a divatos, amerikai doktrínát. Nekik könnyű a történelmük a két alapjog viszonylatában.

A mennyi államot és hol? régi nagy kérdése az alkotmányos államnak, ha csak az Alaptörvény alapjogi fejezetét vizsgálom, az állam – és ez igaz a két vizsgált alapjogra is – néha ott van jelen, ahol nem kéne, és onnan menekül el, ahol szükség lenne rá.

A másik a keresztény értékrend – kulturális értékrend kapcsolata • A másik kiemelt kérdés a keresztény értékrend; a keresztény jelképek mennyire váltak az általános emberi kultúra részévé. A keresztény értékrend nem feltétlenül ideologikus, ezek az értékek, szerepek, magatartásminták az egyetemes emberi kultúra részévé váltak. A keresztény értékrend fogalma elválóban van a keresztény világnézet fogalmától, mondják, Európában az ateista is keresztény. A könyv nem kerüli meg a választ például a kereszt esetében – kulturális vagy vallási jelkép-e – Koltay András nézete az, hogy egyszerre el lehet fogadni kulturális, történelmi jelentőségét, de ne fosszuk meg vallási jelentésétől sem. Jelzi azt is, hogy igen vagy a nem súlyos lemondás mindkét fél részéről, a tézisek antitezissé válhatnak.

Korábban idéztem, hogy az alapjogbarát könyv sokkal többről szól, mint önmagában a két magas rangú, történeti veretű alapjog. Elgondolkoztat azon, hogy jó fele megyünk-e a gyorsuló időben, amikor jelentősen megváltozott a nyilvánosság szerkezete, súlypontja, a vallások szerepe, vonzása a demokratikus